

QARABAĞ SAVAŞI ZAMANI TÜRK -İSLAM MƏDƏNİYYƏTİNƏ QARŞI ERMƏNİ VANDALİZMİ

Nazlı YAQUBOVA

Naxçıvan Dövlət Universiteti

*Yazışılan müəllif: nazliyaqubova@ndu.edu.az

NƏŞR TARİXİ:

Qəbul edilmə tarixi:
05.12.2025

Nəşr edilmə tarixi:
22.12.2025

Açar sözlər:

Azərbaycan, türk, İslam, mədəniyyət, vandalizm, erməni, milli, Qarabağ, abidə

XÜLASƏ

Qarabağ bölgəsi, tarixi boyunca müxtəlif mədəniyyətlərin qovuşma nöqtəsi olmuşdur. Bu mədəniyyətlər arasında Türk-İslam irsi, Azərbaycanın milli kimliyinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Lakin, bölgədə baş vermiş münaqişələr, xüsusilə Birinci Qarabağ Müharibəsi (1988-1994) və İkinci Qarabağ Müharibəsi (2020 sentyabr-noyabr), bu irsin qorunmasını ciddi şəkildə təhdid etmişdir. Müharibələr zamanı erməni qüvvələri, Azərbaycan Türk-İslam mədəniyyətinə qarşı bir sıra vandalizm aktları həyata keçirmiş, mədəni abidələr, məscidlər və tarixi yerlər hədəf alınmışdır. Bu vandalizm siyasəti təkcə türk mədəniyyətinə qarşı deyildi, bütünlükdə türk xalqına qarşı, Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirilmiş məqsədli soyqırım idi. Xalqımız öz tarixinə və milli kimliyinə sahib çıxmışdır. İstər birinci Qarabağ müharibəsi dönmündə istərsə də İkinci Qarabağ müharibəsi dönmündə qəhrəman Azərbaycan oğulları canları bahasına vətənimizi müdafiə etmişdirlər.

GİRİŞ

Türk-İslam mədəniyyəti, türk xalqlarının İslam dinini qəbul etmələrindən sonra formalaşan, özünəməxsus sintez xarakteri daşıyan bir mədəniyyət məkanıdır. Bu mədəniyyət, türk dünyasının kökən dəyərləri ilə İslamın universal prinsiplərinin harmoniyası əsasında inkişaf etmişdir. Türk xalqlarının İslamlaşma prosesi əsasən VIII-XI əsrləri əhatə edir. Talas döyüşündən (751) sonra sürətlənən bu proses, Qaraxanlılar dövlətinin rəsmi olaraq İslamı qəbulu ilə (X əsrin ortaları) yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Səlcuqlular, Osmanlılar, Timurlular, Böyük Moğol İmperiyası və digər türk dövlətləri bu mədəniyyətin daşıyıcıları olmuşlar. Türk-İslam dövlətləri, öz hakimiyyətləri altında yaşayan müxtəlif din və mədəniyyətlərin nümayəndələrinə tolerant münasibət göstərmişlər (7. S -265). Bu siyasət mədəni mübadiləni stimullaşdırmış, elm və incəsənətin inkişafına şərait yaratmışdır. Türk-İslam mədəniyyəti universal insani dəyərləri milli formada ifadə edən, çoxmillətli və çoxkonfessiyalı cəmiyyətlərdə harmoniyayı təmin edən bir model təqdim etmişdir. Bu sintez mədəniyyəti özünəməxsusluğu ilə insanlıq mədəniyyətinə qiymətli töhfələr vermişdir.

Münaqişələr yalnız ərazi itkiləri ilə deyil, həm də mədəni kimliyin, tarixi yaddaşın və mədəni irsin məhv edilməsi ilə nəticələnmişdir. Əsrlər boyu baş vermiş müharibələr xalqlarla yanaşı onların maddi-mədəniyyət abidələrini də hədəf almışdır. Ermənilərin həyata keçirdiyi birinci və ikinci Qarabağ müharibələri də eyninqəbildən idi. Eyni zamanda, müharibələr dövründə erməni vandallığı, Azərbaycanın tarixi abidələrini, məscidlərini, türbələrini və digər mədəniyyət varlıqlarını hədəf almış, bununla da xalqın mədəni irsinə böyük ziyan vurmuşdur. Ermənilərin məqsədi Türk-İslam mədəniyyətini məhv etməklə tarixi məhv etməkdir. Türk İslam mədəniyyəti, Türk xalqlarının İslam dini ilə tanış olduqdan sonra formalaşan, zəngin və müxtəlif elementləri bir araya gətirən bir mədəniyyət sistemidir. Bu mədəniyyət, tarix boyunca müxtəlif coğrafi və siyasi şəraitdə inkişaf edərək, özünəməxsus xüsusiyyətlər qazanmışdır. Türk xalqlarının İslamla tanışlığı 8-ci əsrə təsadüf edir. O dövrdəki Türkdilli xalqlar, İslamın yayılması ilə ticarət və diplomatik əlaqələr vasitəsilə bu dini qəbul etməyə başladılar. İslamın qəbul edilməsi, Türk xalqlarının sosial, siyasi və mədəni həyatına dərin təsir göstərmişdir. Bu proses, Orta Asiyada, İran, Anadolu və daha sonra Balkanlarda Türk İslam mədəniyyətinin inkişafına zəmin yaratdı. (7. S- 145-146)

Türk İslam mədəniyyətinin əsasını, İslam dininin prinsipləri və Türk ənənələrinin birləşməsi təşkil edir. Bu sintez, ədəbiyyat, musiqi, memarlıq, incəsənət və gündəlik həyatın müxtəlif sahələrində özünü göstərmişdir. Türk İslam ədəbiyyatı, ilk növbədə, divan ədəbiyyatı və folklor elementləri ilə zəngin olmuşdur. Hətta, Nizami, Füzuli, Nesimi kimi şairlərin əsərləri, Türk dilində yazılmış İslam mədəniyyətinin qiymətli nümunələridir. Bu dövrdə yazılmış əsərlər, insanın mənəvi aləmi, sevgi, təbiət və sosial məsələləri əks etdirir. (6. S- 54)

Türk İslam memarlığı, müslümana məxsus memarlıq üslubunu Türk elementləri ilə birləşdirərək, özünəməxsus bir üslub yaratmışdır. Məsələn, Selçuklu və Osmanlı dövrlərində inşa edilmiş məscidlər, türbələr və saraylar, bu mədəniyyətin memarlıq sahəsindəki ən gözəl nümunələridir. Mavi məscid, Ayasofya, Süleymaniyyə və digər tarixi abidələr bu mədəni irsin parlaq nümunələridir.

Türk İslam mədəniyyətində incəsənət, dekorativ sənətlər və musiqi də mühüm yer tutmuşdur. Xalçaçılıq, keramika və miniatür sənəti, bu mədəniyyətin gözəlliyini və zənginliyini nümayiş etdirir. Musiqi sahəsində isə, İslamın təsiri ilə meydana gələn muğam və təsniflər, Türk musiqisinin özünəməxsusluğunu artırmışdır.

Türk İslam mədəniyyəti, yalnız Türk xalqları ilə məhdudlaşmışdır. İslam dininin yayılması ilə birgə, müxtəlif etnik və mədəni qrupların bir araya gəlməsi, bu mədəniyyətin daha da zənginləşməsinə səbəb olmuşdur. Bu proses, Türkmən, ərəblər, farslar, azərbaycanlılar və digər xalqlar arasında mədəni mübadiləni təmin etmişdir.

Türk İslam mədəniyyəti, tarix boyu inkişaf edərək, müxtəlif dövrlərdə müxtəlif üslublarla özünü göstərmişdir. Bu mədəniyyət, Türk xalqlarının milli kimliyinin formalaşmasında, onların ədəbiyyatında, sənətində və gündəlik həyatında dərin izlər buraxmışdır. Bugünkü gündə də Türk İslam mədəniyyətinin mirası, müasir mədəniyyətin zənginləşməsində əhəmiyyətli rol oynamaqdadır. Bu mədəni irsin qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılması, həm Türk xalqları, həm də bəşəriyyət üçün vacibdir.

Birinci Qarabağ Müharibəsi, 1988-1994-cü illərdə Azərbaycan ilə Ermənistan arasında baş vermiş bir münaqişədir. Bu müharibə yalnız ərazi məsələləri ilə deyil, eyni zamanda mədəni kimliklərin qorunması və məhv edilməsi ilə də bağlıdır. Xüsusilə Azərbaycanda Türk-İslam mədəniyyətinə qarşı erməni vandallığı, müharibənin mühüm bir hissəsini təşkil etmişdir. Azərbaycan, tarixi olaraq Türk və İslam mədəniyyətlərinin təsiri altında formalaşmış bir bölgədir. Bu mədəniyyət, memarlıq, ədəbiyyat, musiqi və xalq ənənələri kimi bir çox sahədə özünü göstərir. Türk-İslam mədəniyyəti, Azərbaycanın kimliyini formalaşdıran mühüm unsurlardan biridir. Bu səbəbdən, bu mədəniyyətin qorunması, cəmiyyətin varlığını davam etdirməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. (1. S-23)

İkinci Qarabağ Müharibəsi, 27 sentyabr 2020 tarixində başlamış və 10 noyabr 2020 tarixində atəşkəs razılaşması ilə sona çatmışdır. Bu müharibə mədəni kimliklərin qorunması baxımından da önəmli olmuşdur. Müharibə dövründə erməni qüvvələrinin Türk-İslam mədəniyyətinə qarşı həyata keçirdiyi vandalizm, mədəniyyətin və tariximizin itirilməsi riski ilə qarşı-qarşıya qoymuşdur. (1 S-34)

Erməni Vandallığı və Mədəni Dağıntı: Qarabağ Müharibəsi zamanı erməni qüvvələri, Azərbaycan torpaqlarında bir çox Türk-İslam mədəniyyət varlığını hədəf almışdır. Xüsusilə məscidlər, türbələr və tarixi abidələr vandallığa uğramış, bəziləri isə tamamilə məhv edilmişdir. Bu durum, yalnız maddi mədəni irsin itkisi deyil, eyni zamanda xalqın mədəni kimliyinə yönəlmiş bir hücum kimi də dəyərləndirilmişdir. Əlbətdə ki, məqsəd aydın idi; tarixi təhrif etmək, saxtalaşdırmaq...

1. **Şuşa Məscidi:** Şuşa, Azərbaycanın mədəni mərkəzi olaraq tanınarkən, buradakı məscidlər və digər tikililər, Ermənistanın nəzarəti altında böyük ziyana uğramışdır. Məscidlərin divarlarına yazılan təhqirlər, Türk-İslam mədəniyyətinə qarşı duyulan düşmənliyin bir göstəricisi olmuşdur.

2. **Azərbaycandakı Türbələr:** Ermənistanı aid qüvvələr, xüsusilə 1990-cı illərin əvvəllərində, bir çox tarixi türbəni dağıtmış və ya təhrif etmişdir. Bu türbələrin bəziləri, Türk tarixinin və mədəniyyətinin mühüm simvolları idi.

3. **Azərbaycanın Xalq Mədəniyyəti:** Müharibə zamanı xalq mədəniyyəti elementləri də hədəf alınmışdır. Ənənəvi musiqi, rəqs və sənətkarlıq kimi elementlər, mədəni kimliyi formalaşdıran əsas komponentlərdir və bu elementlərin məhv edilməsi, Azərbaycan xalqının mədəni yaddaşına böyük bir zərbə vurmuşdur.

4. **Ağdam Məscidi:** Ağdam, Qarabağın mədəniyyət mərkəzlərindən biri olmuşdur. Müharibə zamanı buradakı məscid, vandalizmin qurbanı olmuş və ciddi ziyan görmüşdür. Məscidin tarixi əhəmiyyəti, onun mühafizəsinin vacibliyini bir daha ortaya qoymuşdur.

5. **Kəlbəcər Türbələri:** Kəlbəcərdəki bir çox türbə, erməni qüvvələri tərəfindən dağıdılmışdır. Bu türbələr, Azərbaycanın tarixi və mədəni irsinin simvolu idi və onların itirilməsi, mədəni davamlılıq üçün böyük bir itki hesab olunur.

Qarabağ Müharibəsi, yalnız ərazi itkiləri ilə deyil, eyni zamanda Türk-İslam mədəniyyətinə qarşı ciddi bir hücumla da nəticələnmişdir. Erməni vandallığı, Azərbaycanın tarixinə və mədəni kimliyinə böyük ziyan vurmuşdur. Bu proses, cəmiyyətin yaddaşında dərin yaralar açmış və mədəni irsin qorunmasının əhəmiyyətini bir daha gözlər önünə sərmışdir. Azərbaycan xalqı, bu irsi qorumaq və gələcək nəsillərə çatdırmaq üçün mübarizə aparmağa davam edir. Mədəni irsin qorunması, yalnız keçmişin deyil, eyni zamanda gələcəyin inşası üçün də kritik bir əhəmiyyətə malikdir. Türk-İslam mədəniyyətinin irsi müasir türk dünyasının mədəni kimliyinin formalaşmasında mühüm rol oynamaqda davam edir. Bu irsin qorunması və tədqiqi üçün bir sıra beynəlxalq təşkilatlar və tədqiqat mərkəzləri fəaliyyət göstərir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Aslanlı Araz . Yeni küresel mücadelede kafkasya və qarabağ sorunu. Ankara: 2013. Ekoavrasya yayınları. Səhifə 43
2. Babaoğlu Hikmət. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlərin aktoru kimi. Bakı: 2007. Elm nəşriyyatı. Səhifə 515
3. Prezident kitabxanası. Dağlıq qarabağ münaqişəsi: tammətnli elektron materiallar məcmuəsi. Bakı 2005. Səhifə 127
4. Şıxəliyev Emin. Erməni iddialarının siyasi mahiyyəti. Bakı: 2006. Nurlan nəşriyyatı. Səhifə 187
5. Şıxəliyev Emin. Rusiya, iran, türkiyə rekabetleri və erməni faktoru. Ankara: 2004. Naturel yayınları . Səhifə 378
6. Məhərrəmov Sona Sabəddin qızı Məmmədov Ənvər Fəttah oğlu -türk xalqlarının mədəniyyəti (1946-1960-cı illər) sumqayıt dövlət universiteti – “elmi xəbərlər”– sosial və humanitar elmlər bölməsi cild 14 № 4 2018
7. Nərgiz Ağasəlim qızı Əliyeva. Azərbaycanda islam mədəniyyəti (VII-XIII). Bakı: “elm və təhsil”, 2017 - 488 səh.

SUMMARY

ARMENIAN VANDALISM AGAINST TURKISH-ISLAMIC CULTURE DURING THE KARABAKH WARS

Nazlı Yagubova

The Karabakh region has historically been a confluence of various cultures. Among these, the Turkish-Islamic heritage has played a crucial role in shaping Azerbaijan's national identity. However, the conflicts in the region, particularly the First Karabakh War (1988–1994) and the Second Karabakh War (September–November 2020), have seriously threatened the preservation of this heritage. During these wars, Armenian forces carried out a series of acts of vandalism against Azerbaijani Turkish-Islamic culture, targeting cultural monuments, mosques, and historical sites. This policy of vandalism was not only directed against Turkish culture but was also part of a deliberate campaign aimed at the complete destruction of the Turkish people and the Azerbaijani nation—a clear act of cultural and ethnic erasure. Our people have steadfastly defended their history and national identity. During both the First and Second Karabakh Wars, the heroic sons of Azerbaijan courageously defended our homeland at the cost of their lives.

Key words: Azerbaijan, Turk, Islam, culture, vandalism, Armenian, national, Karabakh, monument

PE3IOME

НАЗВАНИЕ: АРМЯНСКИЙ ВАНДАЛИЗМ ПРОТИВ ТУРЕЦКО-ИСЛАМСКОЙ КУЛЬТУРЫ ВО ВРЕМЯ КАРАБАХСКИХ ВОЙН

Назлы Ягубова

Карабахский регион исторически был точкой пересечения различных культур. Среди них турецко-исламское наследие сыграло важную роль в формировании национальной идентичности Азербайджана. Однако конфликты в регионе, особенно Первая Карабахская война (1988–1994) и Вторая Карабахская война (сентябрь–ноябрь 2020 года), серьезно угрожали сохранению этого наследия. Во время этих войн армянские силы совершили ряд актов вандализма против азербайджанской турецко-исламской культуры, нацеливаясь на культурные памятники, мечети и исторические места. Эта политика вандализма была направлена не только против турецкой культуры, но и являлась частью преднамеренной кампании, нацеленной на полное уничтожение турецкого народа и азербайджанской нации — явного акта культурного и этнического уничтожения. Наш народ стойко защищал свою историю и национальную идентичность. Во время как Первой, так и Второй Карабахских войн героические сыны Азербайджана мужественно защищали нашу родину ценой своих жизней.

Ключевые слова: *Азербайджан, турок, ислам, культура, вандализм, армянский, национальный, Карабах, памятник.*